

РОЗДІЛ 3 ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347(477.54)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ ПОДРУЖЖЯ SOME ASPECTS OF MAINS RIGHTS AND OBLIGATIONS OF COUPLE

Байрачна М.І.,

*аспірант кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Відповідно до положень Сімейного кодексу України, подружжя, за загальним правилом, набувають майно на праві спільної сумісної власності. Відповідно, на цій підставі вони спільно володіють, користуються та розпоряджаються майном. Законом визначено, що певні правочини один із подружжя може вчиняти: 1) самостійно без згоди другого; 2) за усною або письмовою згодою другого; 3) виключно за письмовою (нотаріально посвідченою) згодою другого. У статті проаналізовано кожний окремих випадок та зроблено певні висновки.

Ключові слова: майнові права, обов'язки, подружжя, спільна сумісна власність, приватна власність, згода.

В соответствии с положениями Семейного кодекса Украины, супруги, по общему правилу, приобретают имущество на праве общей совместной собственности. Соответственно, на этом основании они совместно владеют, пользуются и распоряжаются имуществом. Законом определено, что определенные сделки один из супругов может совершать: 1) самостоятельно без согласия второго; 2) по устному или письменному согласию второго; 3) исключительно по письменному (нотариально заверенному) согласию другого. В статье проанализирован каждый отдельный случай и сделаны определенные выводы.

Ключевые слова: имущественные права, обязанности супругов, общая совместная собственность, частная собственность, согласие.

In accordance with the provisions of the Family Code of Ukraine, the spouses, in general, acquire property on the right of joint joint ownership. Accordingly, on this basis, they jointly own, use and dispose of the property. The law specifies that one of the spouses may make certain transactions: 1) independently without the consent of the second one; 2) by oral or written consent of the second; 3) solely by written (notarized) consent of the other. The article analyzes each individual case and makes certain conclusions.

Key words: property rights, responsibilities of spouses, common joint property, private property, consent.

Вступ. Одним із пріоритетних напрямів розвитку правового регулювання інституту сімейного права є законодавча регламентація майнових правовідносин подружжя. Шлюбно-сімейні правовідносини між подружжям виникають лише у тому разі, коли шлюб оформлено належним чином, відповідно до вимог національного законодавства. Внаслідок такого шлюбу жінка та чоловік набувають правового та соціального статусу подружжя з відповідним комплексом подружніх прав та обов'язків.

Законодавство більшості держав, насамперед, містить основні обов'язки подружжя. Зокрема, подружжя зобов'язане дотримуватися взаємної вірності, допомоги, підтримки. Вони разом забезпечують моральний і матеріальний розвиток сім'ї. Подружжя допомагають дітям отримувати освіту і забезпечують їхнє майбутнє (ст. ст. 212–213 ЦК Франції) [1]. В Англії та США подружжя, вступаючи до шлюбу, зобов'язані створити подружню спільноту життя – консорціум (consortium), під яким розуміється спільність стола, вогнища і ложа [2, с. 535].

Постановка завдання: визначити особливості майнових прав та обов'язків, які виникають між подружжям із моменту реєстрації шлюбу, а також

приділити увагу майновим правам та обов'язкам батьків (подружжя) та дітей.

Аналіз останніх досліджень. Серед дослідників, які займалися цією проблемою, слід відзначити І.В. Жилінкову, З.В. Ромовську, Л.В. Кралицьку, В.І. Трубу, Я.В. Новохатську, В.В. Надьон, В.К. Антошкіну, М.О. Малишеву, О.А. Явор та ін.

Виклад основного матеріалу. Загалом подружні права та обов'язки можуть носити особистий немайновий та майновий характер.

У цій статті приділено увагу майновим правам та обов'язкам подружжя.

ЦК України не містить визначення майнових прав, а в ст. 190 ЦК України сформульовано вказівку на їх ототожнення з неспоживною річчю і зазначено визнання майнових прав речовими правами [3, с. 223]. Згідно зі ст. 190 ЦК, майном як особливим об'єктом уважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Отже, майнові права є: 1) неспоживною річчю; 2) визнаються речовими правами.

З аналізу чинного законодавства (ст. ст. 190, 656, 717 ЦК України, Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про застава» [4], Закон України від 19 червня 2003 р. № 979-IV «Про іпотечне

кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» [5], Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» [6]), а також з урахуванням висновків Верховного Суду за результатами розгляду спорів з приводу майнових прав (справи №№ 6-29429св09, 6-52295св10, 6-32594св10) [7] вбачається, що майнові права поряд із будь-якими рухомими, нерухомими речами, грошима, цінними паперами є об'єктами цивільного обороту. До майнових прав належить, зокрема, право вимоги, що виникає з приводу володіння, користування та розпорядження майном (наприклад, спадкові права; права вимоги особи за зобов'язаннями, за якими вона є кредитором; виняткові права автора тощо), право вчиняти дії щодо оформлення права власності на майно.

У Постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду від 30 січня 2013 р. у справі № 6-168цс12 [8] зроблено висновок, що майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право – це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому. Суб'єктивне право може являти собою майно лише у тому разі, якщо таке право має економічну цінність, яка більш-менш точно може бути виражена в грошовому еквіваленті [9, с. 207].

Майнові правовідносини у сімейному праві – це врегульовані нормами сучасного законодавства відносини між суб'єктами права, в яких об'єктом є будь-які майнові блага (речі індивідуального користування, премії, нагороди, майно, набуте під час перебування у шлюбі, грошові утримання тощо) [10]. Майнові правовідносини подружжя охоплюють сферу трьох основних напрямів: 1) правовий режим майна подружжя у шлюбі; 2) порядок управління майном; 3) відносини подружжя щодо надання утримання.

СК України закріплює правовий режим майна подружжя у шлюбі, який будується на: 1) особистій приватній власності подружжя (гл. 7 СК); 2) спільній сумісній власності подружжя (гл. 8 СК).

Таким чином, *майнові права подружжя* – це врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства правила можливої поведінки між подружжям щодо майна, набутого за час перебування у шлюбі. *Майнові обов'язки подружжя* – це врегульована нормами цивільного та сімейного законодавства міра необхідної (належної) поведінки подружжя з приводу майна, набутого за час перебування у шлюбі. Обов'язок існує лише остільки, оскільки існує право [11, с. 15]. Характеризуючи правомочність та обов'язок, Є.М. Трубецький зазначав, що коли об'єктивне право складається із сукупності юридичних норм та «являє собою суспільний елемент права», то право в суб'єктивному значенні «складається з правомочностей та обов'язків інших». Юридична свобода однієї особи неодмінно містить

у собі домагання, вимогу, спрямовану до інших осіб, належних поважати цю свободу [12, с. 121]. Саме правовідносини створюють надійний взаємозумовлений правовий зв'язок між суб'єктами права, коли законним домаганням носія суб'єктивного права відповідає юридичний обов'язок [13, с. 3]. Суб'єктивне право, або право окремої особи, є невід'ємним поняттям правової системи та правової науки. Виокремлення суб'єктивного права у складі правовідносин є невід'ємним, якщо врахувати, що воно виникає як мінімум між двома суб'єктами, де поняття суб'єктивного права сприяє розподілу прав та обов'язків зазначених учасників правовідносин із тим, щоб можливості певної поведінки одного суб'єкта не становили загрози можливостям відповідної поведінки іншого суб'єкта.

СК України приватну власність трактує іншим терміном «особиста приватна власність». За змістом особиста приватна власність розуміється однаково відповідно до змісту приватної власності передбаченої ЦК України, і навіть ті питання, які залишилися не розкритими СК України, їх розкриває ЦК України. Таким чином, термін «особиста приватна власність» ототожнюється з терміном «приватна власність», тому що сімейні відносини, відповідно до ч. 1 ст. 7 СК, регулюються СК України та іншими нормативно-правовими актами, в яких використовуються саме термін «приватна власність». Тому правильніше було б, щоб СК України мав однакову термінологію із ЦК України [14, с. 49–50].

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка (відповідно до ст. 57 СК України) є:

- 1) майно, набуте кожним із них до шлюбу;
- 2) майно, набуте кожним із подружжя за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;
- 3) майно, набуте кожним із подружжя за час шлюбу, але за кошти, які належали їй (йому) особисто;
- 4) житло, набуте нею (ним) за час шлюбу внаслідок його приватизації відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»;
- 5) земельна ділянка, набута нею (ним) за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її (його) користуванні або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених Земельним кодексом України;
- 6) речі індивідуального користування, у тому числі коштовності, навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- 7) премії і нагороди, отримані за особисті заслуги;
- 8) кошти, одержані як відшкодування матеріальної чи моральної шкоди;
- 9) страхові суми, одержані за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням.

Слід зазначити, що ст. 57 СК України була доповнена п.п. 4, 5 від 17.05.2012. До цього доповнення

приватизоване майно було визначено у ст. 61 СК України як спільна сумісна власність подружжя. Слід зазначити, що приватизація – це процес зміни власника шляхом передачі об'єктів державної власності в приватну власність. У процесі приватизації правовідносини виникають між державою Україна та її громадянами, котрі в силу закону мають право на одержання у власність частки державного майна. Закон визначає, що право на приватизацію певного житлового приміщення мають: 1) громадяни України; 2) які на час приватизації проживали в певному житловому приміщенні (наймач, особи, які постійно проживали разом із наймачем, або особи, за якими зберігається право на житло); 3) які висловили своє бажання на приватизацію житла (ст. ст. 1, 5 ЗУ «Про приватизацію державного житлового фонду» [15]).

Кожен із подружжя самостійно володіє, користується та розпоряджається належним йому майном, але з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. Це означає, що право власності одного з подружжя не є правом, що здійснюється лише відповідно до свого інтересу.

Спільною сумісною власністю вважається майно, набуте подружжям за час шлюбу. Подружжя користується рівними правами на майно, набуте за час шлюбу й у тому разі, коли один із них був зайнятий веденням домашнього господарства, здійснював догляд за дітьми, навчався, хворів чи з інших поважних причин не мав самостійного заробітку (доходу).

Згідно зі ст. 61 СК України, об'єктами права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно за винятком виключеного із цивільного обороту, а також заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу. Майном, набутих за час шлюбу, подружжя розпоряджається за взаємною згодою.

Під час укладення договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Законодавець передбачив так звану презумпцію згоди одного з подружжя на укладення другим з подружжя договорів щодо відчуження спільного майна. Однак не можна не погодитися з твердженням, що, встановивши таку презумпцію, законодавець не передбачив правових наслідків укладення правочинів одним із подружжя без згоди другого, а також не встановив критеріїв, які слугували б підставою для висновку, щоб не вважати, що той із подружжя, який є учасником правочину, діяв за згодою другого, і якими доказами має підтверджуватися відсутність такої згоди. Не знайшло це питання однозначного вирішення ні в юридичній літературі, ні в судовій практиці [16, с. 456].

Сучасний тлумачний словник української мови містить декілька значень поняття «згода», це: а) позитивна відповідь на питання, дозвіл на

що-небудь; б) взаємна домовленість, порозуміння; в) спільність поглядів, думок тощо; г) дружба, мирні стосунки; д) підтвердження чого-небудь і відповідає слову «так» [17, с. 279]. Поняття взаємного розуміння, домовленості, згоди знаходять своє відображення у семантиці лексичних одиниць української мови «порозуміння», «взаєморозуміння», «погодженість». Вони представляють еквівалентну семантику гармонії у ставленні до всього оточуючого, що призводить до мирних стосунків, взаємної дружби [18, с. 105]. За словами М.О. Малишевої, в основі згоди завжди лежить порозуміння, позитивне ставлення до ситуації, що є вкрай важливим для сімейних відносин і повинно враховуватися під час їх правового регулювання [19, с. 298]. Отже, згода – це належна домовленість подружжя щодо укладення договору в інтересах сім'ї одним із них. Дружина (чоловік) має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її (його) згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Дружина, чоловік мають право укласти з іншою особою договір купівлі-продажу, міни, дарування, довічного утримання (догляду), застави щодо своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя лише після її визначення та виділу в натурі або визначення порядку користування майном.

Дружина, чоловік мають право скласти заповіт на свою частку у праві спільної сумісної власності подружжя до її визначення та виділу в натурі (ст. 67 СК України).

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. І навпаки, незалежно від розірвання шлюбу колишнє подружжя має право на поділ спільного майна. Частки подружжя у спільній сумісній власності є рівними, якщо інше не передбачено договором між ними.

Висновки. Майнові права та обов'язки подружжя виникають із моменту реєстрації шлюбу. Законодавець визначив, що майно, набуте за час спільного проживання, вважається спільним майном подружжя, а отже, у подружжя щодо спільного майна виникають спільні права та обов'язки. *Майнові права подружжя* – це врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства правило поведінки між подружжям щодо майна, набутого за час перебування у шлюбі. *Майнові обов'язки подружжя* – це врегульована нормами цивільного та сімейного законодавства міра необхідної (належної) поведінки подружжя з приводу майна, набутого за час перебування у шлюбі. Не можна надати особам здійснення прав і звільнити від виконання покладених на них обов'язків, які виникли на підставі суб'єктивного цивільного права, тому виникнення майнового права призводить до виникнення суб'єктивного обов'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) от 21 марта 1804 года. URL: <http://sudru.com/4711383>.
2. Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник : в 2-х т. Т. 2 / отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров; 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Международ. отношения, 2008. 640 с.

3. Сурженко О.А. Способи захисту майнових цивільних прав. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали XVIII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці зі дня народж. В.П. Маслова, м. Харків, 22 лютого 2019 р. Харків : Право, 2019. С. 223–226.
4. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII, станом на 04.06.2017. *Законодавство України: база даних*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2654-12> (дата звернення: 24.03.2019).
5. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19.06.2003 № 979-IV, станом на 06.12.2012. *Законодавство України: база даних*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/979-15> (дата звернення: 24.03.2019).
6. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 № 898-IV, станом на 19.10.2016. *Законодавство України: база даних*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/898-15> (дата звернення: 24.03.2019).
7. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. *Document. UA*. URL: <https://www.scourt.gov.ua/.../1207B66D24762C1DC2257D0E004> (дата звернення: 24.03.2019).
8. Про визнання договору іпотеки майнових прав частково недійсним та зобов'язання вчинити певні дії : Постанова Верховного Суду України від 30 січня 2013 року по справі № 6-168цс12. *Document. UA*. URL: <https://www.scourt.gov.ua/.../DF7B0F694375DD61C2257B200035> (дата звернення: 24.03.2019).
9. Карнаух Б.П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 205–214.
10. Правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 05.07.2011. *Законодавство України. Document. UA*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0048323-11/n0048323-11> (дата звернення: 18.03.2019).
11. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : монографія. Харків : Право, 2017. 392 с.
12. Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права /науч. ред. Г.Г. Вернадский ; сост. Ю.А. Садулов. Санкт-Петербург : Лунь, 1998. 224 с.
13. Прокопьев А.Ю. Гражданские правоотношения: понятие, элементы и виды : монография. Москва : Юрлитинформ, 2016. 184 с.
14. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03. Харків, 2018. 411 с. ; Надьон В.В. Обов'язки подружжя, що виникають із приводу спільної сумісної власності. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 46–55.
15. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19.06.1992 № 2482-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 524.
16. Цивільне право України : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. Київ, 2004. 860 с.
17. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків : Школа, 2008. 832 с.
18. Іваненко Н.В. Поняття «згода». *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43(2). С. 102–109.
19. Малишева М.О. Сутність згоди у сімейному праві. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua> (дата звернення: 17.12.2018).